

ства города советской эпохи // Региональна історія України. Збірник наук. пр. – К., 2009. – Вип. 3. – С. 85–112.

10. Товари для людності // Червоний стяг (Чернігів). – 1929. – 28 лютого. – С. 6.

11. Товариство роздрібної торгівлі // Красное знамя (Чернігів). – 1925. – 15 апреля. – С. 4.

12. Товари для Чернігова // Знамя советов (Чернігів). – 1920. – 7 апреля. – С. 3.

13. Цукор і чай – пайовикам // Червоний стяг (Чернігів). – 1930. – 12 січня. – С. 4.

14. Черниговский округ в границах на 1 июля 1925 г. Краткие статистические сведения. – Чернігів, 1925. – 56 с.

15. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-305, оп. 1, спр. 169, 284 арк.

16. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-776, оп. 1, спр. 64, 179 арк.

17. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-1583, оп. 1, спр. 73, 199 арк.

18. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-305, оп. 1, спр. 2249, 305 арк.

19. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-792, оп. 2, спр. 285, 224 арк.

20. Держархів Чернігівської обл., ф. П-10, оп. 1, спр. 686, 171 арк.

21. Держархів Чернігівської обл., ф. П-10, оп. 1, спр. 133, 217 арк.

22. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-792, оп. 2, спр. 284, 346 арк.

23. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-944, оп. 1, спр. 1188, 467 арк.

24. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-776, оп. 1, спр. 64, 86 арк.

25. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-792, оп. 1, спр. 671, 189 арк.

26. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-698, оп. 7, спр. 4, 64 арк.

27. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-90, оп. 1, спр. 67, 98 арк.

28. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-1583, оп. 1, спр. 58, 117 арк.

29. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-944, оп. 1, спр. 1282, 144 арк.

30. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-944, оп. 1, спр. 4101, 97 арк.

31. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-944, оп. 1, спр. 4114, 149 арк.

32. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-944, оп. 1, спр. 4115, 209 арк.

33. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-944, оп. 1, спр. 4116, 179 арк.

34. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-944, оп. 1, спр. 4122, 244 арк.

35. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-944, оп. 1, спр. 4946, 63 арк.

36. Держархів Чернігівської обл., ф. Р-792, оп. 1, спр. 368, 209 арк.

Непотенко И.В. Конфигурация торгового пространства Чернигова в условиях экстремальной повседневности

В статье идет речь о апробации и адаптации политических идей и общественных проектов, которые определяли структуру социальной реальности и вели к переформатированию городского пространства, на примере одного из сегментов экстраординарной повседневной жизни горожан (товарного обеспечения) в переломный период 1920-х гг.

Ключевые слова: торговая культура, городское пространство, система товарного обеспечения и экстремальная повседневность.

Nepotenko I.V. The configuration of Chernihiv trading space under extreme everyday conditions

The article is devoted to the problem of approbation and adaptation of political ideas and social projects that created the structure of social reality and transformed city space, on the example of trade implementation – one of the segments of extreme everyday life in 1920s.

Key words: trade culture, local space, trade implementation system and extreme everyday life.

21.02.2018 р.

УДК 94(477): 351.851 «192/193»

Д.В. Рига

СКАСУВАННЯ ГІМНАЗІЙНОЇ ОСВІТИ ТА ПРОЦЕС СТАНОВЛЕННЯ СЕРЕДНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МІСТА ЧЕРНІГОВА У 20–30-ТИХ РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті йдеться про ліквідацію гімназійної освіти в Чернігові у 1919 р., створення нової системи середньої освіти та функціонування середніх навчальних закладів міста у 20–30-х роках ХХ ст.

Ключові слова: ліквідація, Чернігівська класична чоловіча гімназія, середні навчальні заклади, система освіти.

Питання функціонування середніх навчальних закладів міста Чернігова в перші десятиріччя ХХ ст. досить цікаве в контексті загальної історії міста. Серед дослідників історії Чернігова слід згадати розвідки С. Лепявка, В. Руденка, В. Сапона та ін.

В перші десятиріччя ХХ ст. суттєво змінюється навчально-виховна система середньої освіти на теренах колишньої Російської імперії: скасовується гімназійна освіта, створюються нові навчальні заклади. Власне про це і піде мова в цій статті.

Доволі мирне життя мешканців Чернігова було порушене революційним заколотом 1917 року. Споруди чернігівських гімназій (жіночої та чоловічої) вціліли, і навчально-виховний процес в них продовжувався за радянську добу.

Чернігівська класична чоловіча гімназія (як навчальний заклад) після Жовтневого перевороту, «завдячуючи» новим суспільним перетворенням, проіснувала тільки два роки [1, с. 241–248]. Її дві будівлі деякий час залишалися вільними. В одній споруді, де зараз знаходиться Чернігівський обласний історичний музей ім. В. Тарновського, розмістили Губпартшколу. У 1924 р. тут вже знаходилась середня семирічна українська школа ім. М. Коцюбинського. Газета «Червоний стяг» за 1924 р. писала: «Школа за 6 років свого існування вже пережила три переселення: до будинку дворянського пансіону, до колишнього пансіону гімназії і до будинку гімназії. Школа починалась з 18 чоловік в 1917 році, вона мала 230 душ дітей навесні 1923 року, а того ж року в осені – 400 душ.

Школа врешті дістала будинок бувшої гімназії (будівля сучасного Чернігівського історичного музею), коли його звільнила Губпартшкола. Довгий час вона була єдиною середньою українською школою в Чернігові, а тепер ставала найбільшою на Чернігівщині».

Відомо, що школа була організована влітку 1917 р. за ініціативи дружини М. Коцюбинського Віри Устимівни, яка спочатку створила дитячий майданчик на 10–15 учнів. Першим директором стала Катерина Дмитрівна Стаднюк [2, с. 4.].

У 1920-х роках за рахунок створення нових типів освітніх закладів (професійних, вечірніх) майже вдвічі розширилась мережа шкіл Чернігова [3, с. 38]. Для забезпечення освітою дорослого населення при клубах та

школах міста відкривались пункти з ліквідації неписьменності, професійно-технічні та вечірні школи, школи робітничої молоді та при технікумах [4]. Новостворені школи розташовувались або у приміщеннях дореволюційних освітніх закладів (у Володимирському училищі, Вознесенській приходській школі, жіночій та чоловічій гімназіях) або, за умов житлової кризи, у вільних будинках, часто-густо непристосованих для потреб навчання [5]. Крім того, одне навчальне приміщення могли ділити між собою кілька освітніх закладів. Так у приміщенні колишньої жіночої гімназії знаходилась третя школа, у її флігелі – дев'ята; діти однієї школи навчались в кількох приміщеннях (зокрема, учні шкіл № 7 та № 17) [6].

Фінансових ресурсів місцевого бюджету для укомплектування шкіл необхідними предметами не вистачало. Для отримання додаткових коштів у 1921 р. в Чернігові була введена оплата за навчання у школах, розмір якої залежав від заробітної плати батьків. Але за найбіднішими городянами, діти яких відвідували школи міста, зберігалось право на безкоштовне навчання. Незважаючи на введення оплати та матеріально-технічні труднощі, кількість охоплених освітою чернігівців зростала. Відтак, діти у більшості шкіл навчались у дві зміни [7].

У 1925 р. в обласному центрі у 14-ти середніх і 6-ти неповних середніх школах працювало 463 учителя, навчалось 10 129 дітей. Фахівців з середньою спеціальною освітою готували технікуми: медичний, зоотехнічний, механізації сільського господарства [8, с. 118].

Нова влада добре розуміла, що освіта відіграє надзвичайно важливу роль у розбудові держави. У травні 1921 р. український радянський уряд видав декрет про ліквідацію неписьменності. До цієї справи були залучені учителі та грамотні люди інших професій; швидкими темпами створювалася мережа пунктів і шкіл ліквідації неписьменності (лікнепів). Вся робота Наркомосу здійснювалась під безпосереднім керівництвом більшовицької партії.

Упродовж перших 30-ти років радянської влади основним державним документом про народну освіту в Україні служив «Кодекс законів про народну освіту в УРСР», прийнятий 2 листопада 1922 р. «Кодекс» визначав наступну систему шкільної освіти, яка існувала до 1930 р. Семирічна школа була головним середнім навчальним закладом. В ній навчались діти віком від 8 до 15 років. Лише 1923 р. Наркомос видав «Єдиний виховно-навчальний план в установах соцвиху для дітей до 15 років в УРСР». Він окреслював три головні аспекти підготовки учнів: трудовознавство, культурознавство та природознавство.

25 липня 1930 р. ЦК ВКП(б) прийняв постанову «Про загальне обов'язкове навчання». Цією постановою було започатковане обов'язкове чотирикласне навчання.

У 1930–1931 рр. навчальному році в УСРР діяло 19 199 шкіл, в яких навчалось 3 708 100 учнів усіх національностей і народностей, що проживали в республі-

ці. Школи з українською мовою навчання становили 85 % від всієї кількості. Відомо, що у початковій школі рідною мовою навчалось: українців – 97,4 %, росіян – 81,2 %, євреїв – 53 %, поляків – 52,4 %, німців – 89,3 %, молдаван – 63,3 %, греків – 26 %, болгар – 84,9 %. Проте, за даними В. Кравець, у співвідношенні до чисельності відповідного населення, українців училося менше, ніж росіян чи євреїв.

Для поліпшення сприйняття населенням українською мовою видавалась і комуністична література. Змінився соціальний склад учнів: понад 95 % становили діти робітників, селян-бідняків і середняків, радянських службовців, інтелігенції, червоноармійців. У школах навчалось 45 % дівчат.

У 1930–1931 навчальному році в школах працювало 103 854 учителя, з яких 25 % мали середню і вищу педагогічну освіту і понад 50 % – загальну середню освіту.

Створюючи підростаючому поколінню умови для оволодіння грамотою, держава ставила за мету підготувати його до кваліфікованої праці. Причому школу розглядали як одну з найважливіших ідеологічних інституцій, покликаних забезпечити виховання мільйонів школярів у дусі відданості більшовицькій партії, комуністичним ідеалам. У 1932–1933 навчальному році в Україні працювало вже майже 22 тис. шкіл, у яких навчалось 4,5 млн. учнів. Учителів для них готували вищі педагогічні курси, педагогічні технікуми та інститути народної освіти. Щороку в них навчалось понад 15 000 студентів.

1934 року партійною постановою «Про структуру початкової і середньої школи в СРСР» було відмінено всі типи шкіл і встановлено єдину систему освіти: початкова школа (1–4 класи), неповна середня школа (1–7 класи), середня школа (1–10 класи). Групи реорганізувались у класи [9]. Окрема партійна постанова 1935 р. надала конкретні вказівки про початок і закінчення шкільних занять, тривалість уроку. Нею вводились правила поведінки і єдина форма одягу для учнів, запроваджувались єдині норми і п'ятибальна система оцінки успішності.

У 1937–1938 навчальному році в школах УРСР навчалось 5,5 млн., а в 1940–41 р. – 6,7 млн. учнів. Близько третини числа учнів припадало на середні школи. Навчались у них, як правило, у дві зміни. Навіть у середніх школах відчувався дефіцит учителів із вищою освітою.

Багато хто з кваліфікованих педагогів став жертвою сталінських репресій. Були й інші негативні тенденції. Припинення українізації супроводжувалося скороченням кількості українських шкіл, наприкінці 30-х років стало обов'язковим вивчення російської мови, змінювались українська абетка і граматики в напрямі наближення їх до російської.

У школах України в 1940–1941 навчальному році налічувалось близько 4 млн. піонерів і понад 250 тис. комсомольців. Жодної самостійності ці організації звичайно ж не мали. Їхня діяльність була спрямована на встановлення ідеологічного контролю над школярами, підпо-

рядкування диктату більшовицької партії.

Чернігів не стояв осторонь загальноукраїнських освітніх процесів. Кращими школами міста у 1925 р., за свідченням Аркадія Верзилова, були «Семилетка імени Лєніна с русским язиком, Семилетка імени Коцюбинского с украинским язиком, Семилетка с еврейским язиком на ул. Коцюбинского № 40»... [10, с. 83]. Згідно документів і свідчень сучасників подаємо перелік найбільших середніх навчальних закладів міста Чернігова у 20–30-х роках ХХ ст.

Середня трудова школа (сучасна школа № 2) створена у 1919 р. на базі закритої жіночої гімназії. У 1922 році колишній гімназії було присвоєно ім'я В. Короленка. 23 лютого 1924 р. школу ім. В. Короленка було перейменовано в навчальний заклад ім. В. Леніна. Він розташовувався на території Дитинця.

Середня трудова школа 1-го і 2-го ступенів (сучасна школа № 9). Організована влітку 1917 р. за ініціативи дружини М. Коцюбинського Віри Устимівни. Навчання проходило російською мовою. З 24-х педагогів вищу освіту мали тільки 18. Знаходилась тоді вона по вул. Т. Шевченка, 24.

У приміщенні колишньої Чернігівської духовної семінарії в 20–30-х роках ХХ ст. містився педінститут і середня школа № 8 ім. С. Кірова.

З встановленням у м. Чернігові радянської влади наприкінці 1919 р. церква святих мучеників Михайла та Федора, як і більшість інших храмів міста, була закрита. У приміщенні розмістили спортзал при учительському інституті, будівлю переобладнали відповідно до нових потреб. Підтвердженням цього слугують знайдені в ході пізніших реставрацій кільця на підлозі, які були встановлені та використовувалися для укріплення конструкцій, необхідних для підтримання волейбольної сітки [11, с. 58].

На колишній вулиці Шафонській (Лассалья) було споруджено триповерховий будинок для нової середньої школи № 16 ім. Ф. Лассалья.

Після подій 1917 р. Чернігівське духовне училище припинило своє існування. В його будівлі розмістили середній навчальний заклад – школу ім. П. Войкова. Вона на той час була однією з найбільших в місті (зараз тут знаходиться Будинок культури Будівельників) [12, с. 899].

Чернігівська семирічна трудова школа № 5 діяла до початку Другої світової війни. Будівля школи зруйнована під час перших бомбардувань міста у серпні 1941 р. (у 1943 р. школа № 5 розташовувалась по вулиці Артема, 8).

Середня загальноосвітня школа № 10 (зараз Чернігівський колегіум № 11) була відкрита 1 вересня 1938 року як школа № 10 ім. К. Ворошилова. Будівництво приміщення розпочалося у 1937 р. силами військового гарнізону. В перший набір до першої в Чернігівській області російськомовної школи потрапило 458 вихованців та 35 учителів. У 1940 р. вона здійснила перший випуск 10 класу [13]. Її будівля знаходиться біля сучасної споруди

Чернігівського колегіуму № 11.

В середній школі № 15 ім. М. Горького у наш час знаходиться середня школа № 1.

На пустирі південно-західної околиці міста у 1936 р., на перехресті колишньої вулиці Польової (сучасна вул. В. М'ясова) та вул. Межової, була збудована нова простора та світла середня школа № 13 ім. П. Постишева з українською мовою навчання. Її перший випуск відбувся у 1938 р. На сьогоднішній час тут розміщується та функціонує середня школа № 17.

За роки Другої світової війни Чернігів зазнав неправних втрат. За офіційними результатами створеної в Радянському Союзі Надзвичайної комісії, яка мала на меті підрахувати збитки, завдані війною, у Чернігові повністю або частково було зруйновано 1 740 будинків, що складало 70 % усього житлового фонду міста. Разом із промисловими та суспільними об'єктами було зруйновано понад 4 тисячі споруд, серед яких налічувалося 14 міських шкіл [14, с. 122].

Таким чином, зважаючи на нові зміни в суспільстві, гімназійна освіта припинила своє існування у 1919 р. Її змінила нова навчально-виховна система, яка складалась з мережі середніх навчальних закладів.

Ця стаття не претендує на ґрунтовне та повне висвітлення питання функціонування середніх навчальних закладів Чернігова в означений період, однак в ній зроблена спроба аналізу і вивчення окремих аспектів історії міста. Проблема становлення та розвитку освіти на Чернігівщині потребує подальших історичних досліджень.

ПОСИЛАННЯ

1. Рига Д.В. До історії створення та діяльності навчального закладу – Чернігівської класичної чоловічої гімназії у 1805–1919 роках та історії будівель колишньої гімназії у ХХ столітті / Д. Рига // Сіверянський літопис. – 2014. – № 4. – С. 241–248.
2. Чи не помилка? // Червоний стяг. – 1924. – 3 червня. – С. 4.
3. Остряк І., Непотенко І. Чернігів у 1920-х рр.: реалії повсякденного життя / А. Остряк, І. Непотенко // Краєзнавство. – 2014. – № 2. – С. 38.
4. Держархів Чернігівської обл., ф. р. 942, оп. 1, спр. 4832, арк. 2; ф. р. 305, оп. 1, спр. 1193, арк. 4; ф. р. 944, оп. 1, спр. 802, 97, арк. 121.
5. Держархів Чернігівської обл., ф. р. 305, оп. 1, спр. 1193, арк. 4; ф. р. 944, оп. 1, спр. 802, 97, арк. 122.
6. Держархів Чернігівської обл., ф. р. 305, оп. 1, спр. 486, 67 арк. 123.; ф. р. 15, оп. 1, спр. 256, арк. 38, 124.
7. Держархів Чернігівської обл., ф. р. 305, оп. 1, спр. 486, 67 арк. 125. Держархів Чернігівської обл., ф. р. 305, оп. 1, спр. 1193, арк. 6; ф. р. 15, оп. 1, спр. 256, арк. 38.
8. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Чернігівська область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. – 780 с.
9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nashaucheba.ru/v46098/%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D0%BA%D0%B8%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%B9?page=14>.
10. Чернігів та його округа очима Аркадія Верзилова / О. Коваленко // Історико-географічні дослідження в Україні: 36. наук. пр. – 2012. – № 12. – С. 83.
11. Непотенко І. Церква святих мучеників Михайла та Федора як архітектурна пам'ятка Чернігова / І. Непотенко // Праці Центру пам'яткознавства. – 2014. – Вип. 25. – С. 58.
12. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. К., 1990. – С. 899.
13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0_%E2%84%96_10_%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B3%D1%96%D0%B2.

14. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Чернігівська область / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол.: П. Тронько (голова) та ін. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. – 780 с.

Рига Д.В. Средние учебные заведения Чернигова в 20–30-х годах XX века

В статье идёт речь о ликвидации гимназического образования в Чернигове в 1919 году, о создании новой системы среднего образования и функционирования средних учебных заведений города в 20–30-х годах XX века.

Ключевые слова: ликвидация, Черниговская классическая мужская гимназия, средние учебные заведения, система образования.

Ryha D.V. Secondary schools of Chernihiv in the 20–30th years of XX century

The article deals with the elimination of gymnasium education in Chernihiv in 1919, and the creation of a new system of secondary education and the functioning of secondary schools in the city of Chernihiv in the 20–30th years of the XX century.

Key words: liquidation of the Chernihiv classical male gymnasium, secondary schools, education system.

10.02.2018 р.

УДК 378 (477.51) «1921/1930»

С.В. Пої

РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ ПРИ НІЖИНСЬКОМУ ІНСТИТУТІ НАРОДНОЇ ОСВІТИ: ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОТЯГОМ 1921–1930-х РР.

В статті охарактеризовані основні особливості виникнення та функціонування робітничо-селянського факультету Ніжинського ІНО, структурні перетворення, також проаналізовано студентський та викладацький склад.

Ключові слова: робітничо-селянський факультет, Ніжинський інститут народної освіти, вечірній народний університету імені Т. Шевченка.

Актуальність даного дослідження пов'язана з тим, що в сучасних умовах розвитку демократичної України все більшої значимості набуває історичний досвід в галузі освіти. Особливий інтерес викликає проблема створення та становлення робітничої освіти у 20–30-х рр. ХХ ст. як в Україні, так і в СРСР.

Дана проблема є малодослідженою в історичній літературі, незважаючи на те, що вона прямо чи опосередковано ставала предметом досліджень багатьох вітчизняних істориків. На сучасному етапі їй присвячено недостатньо уваги. Серед найбільш вагомих праць виділимо роботу С. Сірополка [16] та Г. Шевчука [19], які одними з перших зробили спробу виважено, на основі документальних даних, показати причини, методи і наслідки реформування народної освіти в радянській Україні. Серед сучасних дослідників варто відзначити

роботи В. Майбороди [12], Л. Сігаєвої [15] та С. Тарнавської [17], в яких коротко охарактеризовано напрями і форми зміни в системі навчання Ніжинського інституту народної освіти та робітничо-селянського факультету при ньому. До того ж у даних розвідках подана характеристика директивних матеріалів, присвячених досліджуваній проблематиці.

Джерелами з вивченням даного питання можуть слугувати спогади колишніх студентів Г.В. Носача «Перші кроки Ніжинського робітфаку» [13] та В.А. Шевченка «Так гартувалась інтелігенція» [18], які присвячені відкриттю Ніжинського робітничо-селянського факультету і подають характеристику матеріальних умов студентства та структурних перетворень, що відбувались на факультеті.

Слід відзначити, що в основу реформи вищої школи було покладено завдання «дати кваліфікованих фахівців». Влада ставила цілком прагматичну мету – отримати спеціалізовані кадри, в першу чергу, для відбудови народного господарства, а в майбутньому – втілити в життя грандіозні плани радянського керівництва. Була ще одна мета освітньої реформи, про яку відверто сповіщали керівники держави, – «радянська наукових установ і культурно-освітніх закладів. Їй мали сприяти різноманітні реорганізації, що в результаті призвело до встановлення більш щільного контролю над ними з боку держави.

Ще з самого початку становлення нової радянської трудової школи невідкладним завданням стало розроблення і впровадження нової системи педагогічної освіти, встановлення знань і навиків, які необхідно дати студентам педагогічних навчальних закладів, з'ясування контингенту студентів і викладачів. Друга Всеукраїнська нарада з питань народної освіти, що відбулася в серпні 1920 р., затвердила систему педагогічної освіти в Українській РСР. Вона ґрунтувалась на тому, що на педагогічній роботі (як у початковій, так і в семирічній школах) повинні працювати вчителі з вищою освітою. Наркомос України неодноразово підкреслював, що кваліфікація сучасного педагога повинна бути вищою. У відповідності з цією настановою на Україні були створені педагогічні навчальні заклади двох основних типів – технікуми та інститути народної освіти (ІНО), переважно в складі двох факультетів: соціального виховання та робітничого. Для реалізації цього завдання при нових ВНЗ організовували робітничі факультети [17, с. 32].

Згідно з урядовим декретом «Про робітничі факультети» від 1920 р., останні мали здійснювати підготовку до вступу абітурієнтів на навчання у вищі навчальні заклади, насамперед, активних, стійких у політичному відношенні на користь радянській владі і комуністичній партії робітників, які не мали відповідної освітньої підготовки [16, с. 89].

В Україні перший робітничий факультет було організовано у 1920 р. в Одесі, а в наступному році в різних містах України уже діяло 13 таких курсів. Перші робітфаки,